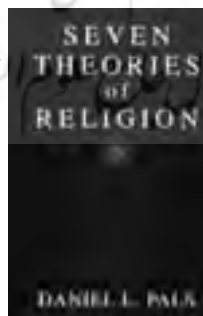

دین در باب هفت نظریه

نقد و بررسی ترجمه
فصل پنجم کتاب

ولی عبدی

Seven Theories of Religion, Oxford University Press, 1996. Daniel L. Pals,

دانیل پالس، هفت نظریه در باب دین، ترجمه محمدعزیز بختیاری، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

در واقع کتاب دارای هشت فصل است که فصل هشتم شامل نتیجه‌گیری می‌شود و متن انگلیسی کتاب ۲۹۱ صفحه دارد. دانیل پالس هر یک از فصل‌های هفتگانه کتابش را به ترتیب به نظریه‌های هفت متفکر بزرگ در دین پژوهی؛ یعنی تایلر و فریزر، زیگموند فروید، امیل دورکهایم، کارل مارکس، میرچا الیاده، ایوانز پریچارد و کلیفورد گیرتز اختصاص داده است.

شیوه پالس به گونه‌ای است که در ابتدای هر فصل به طور اجمالی به بیان زندگی‌نامه نظریه‌پرداز مورد نظر می‌پردازد و سپس به طور مختصر نظریه وی را درباره دین شرح می‌دهد و در انتهای هر فصل به نقد و بررسی نظریه وی می‌پردازد و در پایان هر فصل، کتاب‌شناسی مناسبی به دست می‌دهد. گفتنی است، دانیل پالس کتاب مذکور را با عنوان *Eight Theories of Religion* در سلسله انتشارات دانشگاه آکسفورد به سال ۲۰۰۶ منتشر کرده است. پالس در این کتاب علاوه بر بیان نظریه هفت متفکر مذکور، نظریه ماکس وبر درباره دین را نیز اضافه کرده است. جا دارد که مترجم محترم در چاپ‌های آینده کتاب ترجمه این فصل را نیز اضافه نماید؛ چرا که نظریات وبر هم در عرصه دین‌پژوهی و هم درباره اسلام مورد توجه‌اند. چنان‌که می‌دانیم یکی از زمینه‌های مهم کار تحقیقی وبر، جامعه‌شناسی دین بوده و در این زمینه کتاب *The sociology of religion* را با مقدمه مفصل و تحلیلی تالکوت پارسونز بر آن، نگاشته است و نظریه‌اش درباره اسلام هم در کتاب *وبر و اسلام* منتشر شده است. گفتنی است که مایکل کوک مفاهیم وبر درباره اسلام و فرق اسلامی را در مقاله‌ای به چالش کشیده است. نیز چنان‌که می‌دانیم بعضی آثار متفکران مذکور به زبان فارسی ترجمه شده‌اند، مانند شاخه زرین اثر فریزر یا *صور ابتدایی حیات دینی* اثر دورکهایم، همچنین بسیاری از آثار الیاده نیز به فارسی برگردانده شده‌اند. در نتیجه شناخته شده‌تر هستند، اما از گیرتز و پریچارد کمتر اثری به فارسی ترجمه شده، ولی پالس در این کتاب - هرچند به طور مختصر- به معرفی این اشخاص پرداخته است و این از حسن کتاب است.

ترجمه فارسی هفت نظریه در باب دین توسط محمد- عزیز بختیاری انجام شده است. این کتاب در حدود ۴۰۰ صفحه منتشر شده است. البته، بختیاری در انتهای هر فصل خود نیز صفحاتی را تحت عنوان «نقد و بررسی

پیشنهاد: شعایر احمقانه.
توضیح: هر چند واژه مذکور از ریشه Sacred به معنای مقدس است، اما با توجه به سیاق متن به نظر می‌رسد که معادل شعایر در این جا مناسب‌تر است.

4. in 1931, after three years away, Eliade (p.160).

ترجمه: سه سال بعد در سال ۱۹۳۱ (او/پا ۲ س اول).
پیشنهاد: الیاده پس از سه سال دوری در سال ۱۹۳۱.
البته واژه away در موردی دیگر و در فصلی دیگر نیز اشتباه ترجمه شده است.

5. To explain it away (p.79).

ترجمه: آن را نیز توجیه می‌نماید (ص ۱۲۵، پا اول، س ۱۰).
پیشنهاد: آن را تقلیل می‌دهد.

6. The first of several works on this subject (p160).

ترجمه: این کتاب از معدود آثاری بود که به این موضوع اختصاص داشت (ص ۲۳۹، پا ۲، س ۵).
پیشنهاد: این کتاب در میان آثار متعددی که به این موضوع پرداخته بود، اولینش بود.

7. Eliade believes adamantly in the independence, or autonomy, of religion (p.161).

ترجمه: الیاده سرسختانه به استقلال و یا خودمختاری دین عقیده دارد (ص ۲۴۱، س ۲).
پیشنهاد: الیاده به شدت معتقد بود که دین مستقل یا تابع قانون خود است.

توضیح: کلمه Autonomy از دو قسمت Auto

مترجم « به نقد و تحلیل نظریه‌های متفکران مذکور اختصاص داده است. اما پیش‌گفتار تقریباً سه صفحه‌ای مؤلف را ترجمه نکرده است. بختیاری ترجمه به نسبت مناسبی ارائه داده است. ما در نوشته حاضر به نقد و بررسی ترجمه فصل پنجم کتاب که مربوط به نظریه میرچا الیاده، دین‌پژوه بزرگ رومانیایی در عرصه پدیدار-شناسی دین، پرداخته‌ایم. این فصل در متن انگلیسی کتاب از صفحه ۱۵۸ تا ۱۹۷ و در ترجمه فارسی از صفحه ۲۳۸ تا ۲۸۳ سامان یافته است. شیوه نگارنده در این بررسی به گونه‌ای است که ابتدا اغلاط را طبقه‌بندی کرده و سپس در نقد ترجمه این فصل اگر احیاناً به اغلاط مشابهی در سایر فصول برخورد کرده بعضی از آنها را نیز به مناسبت‌هایی ذکر کرده و آن‌جا که لازم دیده توضیحی نیز اضافه کرده- است. در ضمن به اشتباهات تایپی و ویرایشی پرداخته نشده است.

اشتباهات ساختاری

1. from the outset Eliade (p.159).

ترجمه: الیاده نخست (ص ۲۳۷، س آخر).
پیشنهاد: الیاده از همان آغاز.
توضیح: نظر مؤلف در عبارت مذکور این است که الیاده از همان آغاز با رویکرد تقلیل‌گرایی به مخالفت برخاست، در حالی که از ترجمه مترجم محترم چنین برمی‌آید که الیاده نخست با رویکرد مذکور مخالفت کرده، اما بعدها با آن موافقت نموده است.

2. What he called sacramental experience (p.159).

ترجمه: آنچه او تجربه توفیق‌آمیز می‌نامد (ص ۲۳۹، س آخر).

پیشنهاد: آنچه او تجربه شعایر دینی می‌نامد.
توضیح: احتمالاً مترجم محترم واژه Sacramental را با کلمه Successful اشتباه گرفته است. البته واژه مذکور در موردی دیگر و در فصلی دیگر نیز اشتباه ترجمه شده است:

3. Foolish sacraments (p.6).

ترجمه: مقدسات احمقانه (ص ۲۵، س ۱۲).

ترجمه: متکلم و مورخ دینی آلمان (ص ۲۴۴، پا ۲ س ۲).
پیشنهاد: الهی‌دان و مورخ دین که اهل کشور آلمان بود.
توضیح: عبارت مورخ دینی که در ترجمه ذکر شده
معادل religious historian است، در حالی که در
جمله مؤلف چنین چیزی وجود ندارد. دیگر اینکه در ترجمه،
واژه «متکلم» موصوف برای دینی شده در حالی که در جمله
مؤلف موصوف برای the German است. همچنین مورخ
دینی یعنی کسی که هم مورخ هست و هم متدین، اما مورخ
دین؛ یعنی کسی که درباره دین صرفاً به تحقیق و پژوهش
می‌پردازد و چه بسا خودش فرد متدینی نباشد.

12. And in the last analysis (p.165).

ترجمه: و بنا بر تحلیل اخیر (ص ۲۴۵، پا ۳، س اول)
پیشنهاد: در تحلیل نهایی.

13. How dreadful is this place, he says, this is none but the house of God (p.167).

ترجمه: یعقوب گفت این جا چقدر ترسناک است. ولی این -
طور نیست، این مکان خانه خداست (ص ۲۴۷، پا ۲، س ۱۱).
پیشنهاد: یعقوب گفت: این جا چقدر ترسناک است، این جا
جایی نیست مگر خانه خدا.

14. All that we see in the world is part of a grand framework which the gods brought into existence at the beginning of time (p.170).

ترجمه: همه آنچه را که در جهان می‌بینیم، بخشی از
چهار چوب بزرگی است که خدایان نخست در داخل آن به
وجود آمده (ص ۲۵۱، پا ۲، س ۳).

پیشنهاد: همه آنچه را در جهان می‌بینیم، بخشی از
چارچوب بزرگی است که خدایان در ازل آن را خلق کرده‌اند.
توضیح: واژه framework در جمله مؤلف حالت
مفعولی برای brought into existence دارد و کلمه
which که نقش موصولی دارد، این نکته را تأیید می‌کند. در
نتیجه brought into در حالت متعدی به کار رفته است،
اما از ترجمه مترجم چنین چیزی بر نمی‌آید.

15. Seeing humanity as hopelessly enslaved by these endless cycles of nature, these teachers insisted that (p.180).

ترجمه: این آموزه‌ها که انسانیت را برده ناامید این

(خود) و anomy (قانون، ناموس) تشکیل شده است.
بنابراین، معادل دقیقش «قانون خود» است و هر چند بعضی
وقت‌ها به معنای خودمختار و خودگردان هم ترجمه می‌شود،
ولی این معانی بیشتر در مورد کشورها به کار می‌رود، مثل
فلسطین خودگردان.

8. Make generalizations (p.162).

ترجمه: توسعه می‌دهند (ص ۲۴۱، پا ۴، س ۵).
پیشنهاد: تعمیم‌هایی می‌دهند.

9. In the Greek stories of the gods, Zeus has a wife that he lives on Mr. Olympus (p.192).

ترجمه: زئوس در داستان‌های خدایان یونانی زنی دارد،
که در کوه المپ زندگی می‌کرد (ص ۲۴۲، س ۱۳).
پیشنهاد: زئوس در داستان‌های یونانی مربوط به خدایان،
همسری دارد و او (زئوس) در کوه المپ زندگی می‌کند.

توضیح: اولاً در جمله کلمه Stories موصوف به
The Greeks است نه به The gods. در ثانی، ترجمه به
گونه‌ای است که گویا مرجع ضمیر he کلمه wife است؛
یعنی انگار همسر زئوس است که در کوه المپ زندگی می‌کرد
نه خود زئوس در حالی که جمله مؤلف کاملاً بر عکس این
است.

10. By tracing their patterns (p.163)

ترجمه: با تفحص در الگوهای آن‌ها (ص ۲۴۲، س ۱۸).
پیشنهاد: با تعقیب الگوهای آن‌ها.

11. The German theologian and historian of religion (p.164).

چرخه‌های بی‌پایان طبیعت می‌داند، تأکید می‌ورزند که (ص ۲۶۳، ۵).

پیشنهاد: این آموزگاران که انسان را برده ناامید این چرخه‌های بی‌پایان طبیعت دیدند تأکید ورزیدند که.

توضیح: اولاً مترجم، فاعل جمله که teachers هست را با teachingها (آموزه‌ها) اشتباه گرفته است. NV EHKD

در ترجمه مترجم دو فعل «می‌داند» و «می‌ورزند» از هیچ لحاظ با هم سازگار نیستند. ثالثاً در کتاب، در جملات قبلی از آموزه‌های بازگشت ابدی و تناسخ در میان هندوها صحبت شده که به نظر الیاده برای شکستن زمان مطرح شده‌اند، حال که مترجم فاعل جمله teachings را ذکر کرده، معنای کل جمله به هم ریخته است. البته فاعل دو جمله بعد از فقره مذکور را نیز به «آموزه‌ها» برگردانده است (ص ۲۳۶، ۱۴).

16. against this backdrop of finality, Zoroaster's followers (p.181).

ترجمه: پیروان زرتشت از این حتمی بودن (ص ۲۳۶، ۱۴).

پیشنهاد: پیروان زرتشت در مقابل این پیش زمینه پایان پذیری.

توضیح: هر چند واژه finality به معنی قطعیت هم هست، اما چون در کتاب قبل از فقره مذکور از آموزه خطی بودن تاریخ، یعنی این که تاریخ از نقطه‌ای شروع شده و روزی به پایان خواهد رسید، صحبت شده، پس معنای پایان‌پذیری برای finality مناسب‌تر است. در ثانی قسمت اول جمله ترجمه نشده است. البته مورد مذکور در فصلی دیگر نیز اشتباه ترجمه شده که اشاره می‌کنیم:

17. It was against this backdrop (p.20).

ترجمه: بر ضد این پیشینه (ص ۴۳، ۴).

پیشنهاد: در مقابل این پیشینه.

18. Is it really the case, he asks, and that they offer a greater of meaning than archaic religion, or judo-Christian faith? (p.185).

ترجمه: او سؤال می‌کند که آیا این فلسفه‌ها در مورد ادیان ابتدایی و عقیده یهودی - مسیحی معنای بیشتری ارائه می‌دهند؟ (ص ۲۶۸، ۵).

پیشنهاد: او می‌پرسد آیا واقعاً این فلسفه‌ها نسبت به ادیان ابتدایی یا یهودیت و مسیحیت معنای بیشتری ارائه می‌دهند؟

توضیح: در جمله مؤلف کلمه than در حالت تفصیلی ذکر شده در حالی که از ترجمه مترجم چنین چیزی بر نمی‌آید. همچنین or به معنای «یا» است ولی مترجم «و» و معنا کرده است.

19. Psychology (p.186).

ترجمه: روان (ص ۲۷۰، ۴).

پیشنهاد: روان‌شناسی.

توضیح: هر چند بعضی مواقع logy را ترجمه نمی‌کنند مثلاً mythology را گاهی باید به اساطیر معنا کرد، اما در فقره مذکور قضیه کاملاً فرق می‌کند.

20. Deities witch in name were vegetation gods (p.172).

ترجمه: الوهیت‌هایی که اسماء خدایان گیاه بودند (ص ۲۵۳، ۲، ۴).

پیشنهاد: الوهیت‌هایی که به ظاهر ایزدان گیاه بودند.

توضیح: عبارت in name اصطلاحی است جداگانه و (به معنای اسماء، ظاهراً) که در جمله مؤلف معنای اسم (name) را نمی‌دهد.

21. history presents occasions when cultures move counter to the logic of the sacred- say, by losing or corrupting a great world creation myth or by replacing more universal symbols with less universal ones (p.178).

ترجمه: تاریخ زمان‌هایی را نشان می‌دهد که امر مقدس

چنین چیزی وجود ندارد.

23. The research that lies behind his analysis is quite remarkable in its extant (p.187).

ترجمه: تحقیقی که برای تحلیل‌های او انجام گرفته از گستردگی زیادی برخوردار است (ص ۲۷۰، پا ۲، س ۵).
پیشنهاد: تحقیقی که در پس تحلیل‌های وی قرار دارد، از لحاظ گستردگی کاملاً چشمگیر است.

توضیح: از ترجمه چنین بر می‌آید که برای تحلیل‌های او (الیاده) تحقیقات گسترده‌ای صورت گرفته است؛ در حالی که نظر مؤلف این است که وی (الیاده) برای تحلیل‌هایش دست به تحقیقات عظیمی زده است.

24. even if he were to admit to a Christian motive behind his work (p.189)

ترجمه: حتی اگر او به یک انگیزه مسیحی‌گرا در فراسوی آثار خود اعتراف می‌کرد (ص ۲۷۲، س ۲۲).
پیشنهاد: حتی اگر او به انگیزه‌های مسیحی در پس آثار خود اعتراف می‌کرد.

توضیح: منظور مؤلف اشاره به انگیزه‌های موجود در پس آثار اوست (الیاده) در حالی که از ترجمه چنین چیزی بر نمی‌آید.

25. Whenever we try to say just what the sacred is for archaic peoples (p.191).

ترجمه: هر گاه سعی می‌کنیم که امر مقدس را برای مردم ابتدایی معین کنیم (ص ۲۷۵، س ۲).
پیشنهاد: هرگاه برآنیم تا نشان دهیم که مقدس از نظر مردم ابتدایی به چه معناست.

توضیح: اولاً مترجم محترم معنای *for* را در این فقره به درستی متوجه نشده است و به این خاطر منظور مؤلف وارونه گشته است. چرا که منظور مؤلف این است که امر مقدس را مردم ابتدایی چگونه درک می‌کنند و همچنین مقدس برای آنها به چه معناست. چنان‌که می‌دانیم این رویکرد در پدیدارشناسی مطرح است، اما از ترجمه چنین برمی‌آید که این ما هستیم که از «خارج» می‌نگریم و مقدس را برای مردم ابتدایی از دید خودمان تبیین می‌کنیم و باز آن‌گونه که

برعکس منطق حرکت می‌کند، مثلاً ممکن است یک اسطوره بزرگ خلقت جهان نابود شود و یا نمادهای جزئی‌تر توسط نمادهای کلی‌تر جایگزین نمادهای جزئی‌تر شود (ص ۲۶، س ۱۷).

پیشنهاد: تاریخ مواقعی را نشان می‌دهد که فرهنگ‌ها برخلاف منطق امر مقدس حرکت می‌کنند (مثلاً مواقعی پیش می‌آید) که اسطوره بزرگ آفرینش جهان نابود می‌شود، یا بی-ارزش می‌گردد، یا نمادهای کمتر جهانی جایگزین نمادهای جهانی‌تر می‌شوند.

توضیح: اولاً در ترجمه معادل *cultures* (فرهنگ‌ها) از قلم افتاده است. در ثانی، کلمه *logic* در جمله مؤلف متعلق به *the sacred* است، ثالثاً فاعل *move* کلمه *cultures* است نه *the sacred*. رابعاً مترجم متوجه معنای *replacing with* نشده، البته در فصلی دیگر نیز مثل مورد مذکور وجود دارد که اشاره می‌کنیم:

22. Just as the age of magic was replaced by that of religion (p.43).

ترجمه همان‌گونه که عصر جادو بوسیله دین جایگزین شد (ص ۷۰، پا ۲، س ۹).
پیشنهاد: همان‌گونه که عصر دین جایگزین عصر جادو گردید.

توضیح: زبان انگلیسی با توجه به ساختارش به گونه‌ای است که جملات مجهول در آن به کرات به کار می‌رود، اما در ترجمه به فارسی باید کوشید تا جایی که امکان دارد از ترجمه مجهول پرهیز کرد، زیرا چنان‌که مشاهده می‌کنیم از ترجمه مترجم چنین برمی‌آید که این عصر دین هست که عصر جادو را جایگزین چیزی کرده است؛ در حالی که در جمله مؤلف

می‌دانیم این رویکرد در تقلیل‌گرایی مطرح است در حالی که
یاده از همان آغاز با تقلیل‌گرایی مخالف بود.

خطاهای دید

1. The man may be historical (p.162).

ترجمه: ممکن است کسی مورخ باشد (ص ۲۴۲، س ۱۰).

پیشنهاد: چه بسا شخص در قید و بند تاریخ باشد.

توضیح: مترجم محترم در اینجا واژه historical را با
واژه historian اشتباه گرفته است و به خاطر این کم‌دقتی
معنای کل جمله به هم ریخته است. البته از این کم‌دقتی‌ها
در سر تاسر کتاب فراوان است و ما در این جا به چند مورد مهم
و مشابهش اشاره می‌کنیم:

2. Clearing away the clutter of animism (p.29).

ترجمه: برچیدن فرهنگ جان‌باورانه (ص ۵۴، س ۱۷).

پیشنهاد: برچیدن باقی ماندن جان‌پرستی.

توضیح: همان‌گونه که مشاهده می‌شود مترجم واژه
clutter (پس‌مانده) را با واژه culture (فرهنگ) اشتباه
گرفته است. یا نمونه‌ای دیگر:

3. Or to sail their on certain Mondays (p.38).

ترجمه: و یا گوسفندهای خود را در دوشنبه‌های خاصی
بفروشند (ص ۶۴، س ۲۵).

پیشنهاد: یا کشتی‌های خود را در دوشنبه‌های خاصی
آماده حرکت کنند.

توضیح: مترجم واژه sheep (گوسفند) را با ship
(کشتی) و همچنین فعل sell (فروختن) را با فعل sail
(حرکت دادن و ...) اشتباه گرفته و ترجمه همان شده که
مشاهده می‌کنید. و باز نمونه‌ای دیگر:

4. for the apostles (p.5).

ترجمه: به نظر حواریان (ص ۲۳، س ۱۲).

پیشنهاد: به نظر رسولان.

توضیح: واژه apostle هر وقت با A نوشته شود به
معنای حواری است و از ترجمه مترجم نیز همان دوازده شاگرد
عیسی به ذهن متبادر می‌شود؛ در حالی که منظور مؤلف نه
دوازده حواری، بلکه همه شاگردان و رسولان عیسی است.

5. When it runs down, it must be recharged (p.175).

ترجمه: و وقتی که به شیء پایین‌تری منتقل می‌شود،
باید مجدداً تغییر یابد (ص ۲۵۷، س ۴).

پیشنهاد: وقتی قدرتش تحلیل می‌رود، باید از نو تقویت
گردد.

توضیح: احتمالاً مترجم واژه recharge (از نو تقویت
شدن و ...) را با recharge (دوباره تغییر یافتن) اشتباه
گرفته است. البته مثل مورد مذکور در سر تاسر کتاب زیاد است
و ما فقط به چند مورد اشاره می‌کنیم.

6. Profane life (p.107).

ترجمه: زندگی مقدس (ص ۱۶۶، پا ۲، س ۱۰).

پیشنهاد: زندگی نامقدس.

7. He totem creature (p.108).

ترجمه: توتم خالق (ص ۱۶۴، س ۱۱).

پیشنهاد: توتم مخلوق.

8. Eighteen months (p.62).

ترجمه: هشت ماه (ص ۱۰۶، پا ۱، س ۱۰).

پیشنهاد: هیجده ماه.

9. Twenty years (p.124).

ترجمه: دوازده سال (ص ۱۹۳، س ۶).

پیشنهاد: بیست سال.

10. Twentieth century (p.272).

ترجمه: قرن نوزدهم (ص ۳۸۴، پا ۲، س ۵).

پیشنهاد: قرن بیستم.

البته از این اشتباهات در سر تاسر کتاب خیلی زیاد است
و ما برای مثال ارجاع می‌دهیم به ص ۱۴۹، پا ۳، س ۲ و ص
۲۰۸، پا ۲، س ۲.

از قلم افتاده‌ها

1. They viewed the world as an

البته چون از این موارد در سرتاسر کتاب خیلی زیاد بود. ما فقط به موارد مربوط به فصل بررسی‌مان (به جز در یک مورد) اشاره کردیم. از آن‌جا که متن انگلیسی کتاب تا حدی غامض بوده، اما در عین حال دارای نثری روان، مترجم محترم نیز زحمت کشیده‌اند و روان بودن سبک نوشتاری مؤلف را - با چشم - پوشی از لغزش‌های آمده - حفظ کرده‌اند. جا دارد که ایشان در چاپ‌های آینده کتاب، این کاستی‌ها و موارد دیگر را برطرف نمایند. چه این کتاب در زبان فارسی از معدود آثاری است که به طور منظم و سامان‌مند، نظریات مشهور و اثرگذار در عرصه دین‌پژوهی را شامل می‌شود.

unbroken cycle of life, death and rebirth (p.160).

پیشنهاد: آن‌ها جهان را چرخه به هم پیوسته حیات، مرگ و باززایی می‌پنداشتند. ترجمه این عبارت در ص ۲۳۹، س ۵ از قلم افتاده است. موردی دیگر در فصلی دیگر:

2. Both also feel guilty unless they follow the rule of their rituals to perfection (p.66).

پیشنهاد: هم‌چنین هر دو احساس گناه می‌کنند، مگر این - که قوانین آیینی‌شان را به طور کامل انجام دهند. ترجمه این عبارت نیز در ص ۱۱۰، س ۱ از قلم افتاده است)

3. Nostalgias (p.165).

پیشنهاد: اشتیاق‌ها، حسرت‌ها (این عبارت نیز در ص ۲۴۵، پا ۴، س ۱۰ ترجمه نشده است).

4. The chariot of the sun (p.166).

پیشنهاد: ارابه خورشید(معادل the chariot در ص ۲۴۶، س ۴ ترجمه نشده است).

5. in the principle of likeness (p.169).

پیشنهاد: در اصل تشابه (معادل in the principle در ص ۲۴۹، س آخر از قلم افتاده است).

6. As was the case with Frazer (p.190).

پیشنهاد: مثل قضیه فریزر (این عبارت نیز در ص ۲۷۴، س ۶ ترجمه نشده است).

